

polgári-városi intézmény, addig a másik a nemesi vármegye intézménye. A közönségnek az imént csak vázlatosan jelzett összetétele ugyanis nyilvánvalóvá teszi, hogy igazi közönsége csupán a német színháznak van, hiszen a két város lakossága a XIX. század közepéig túlnyomó többségében németajku. Ugyanakkor arról sem feledkezhetünk meg, hogy e németajku polgárság ugyanakkor egyben magyar polgárság is s talán nem véletlen, hogy e rétegből emelkedik ki a magyar reformkor vezető szellemi rétegének egy jelentős része. Legyen elég itt csak a legprominensebb nevek közül néhányra utalni: Déryné, Széppataky - Schönbach - Róza, Kántorné Engelhardt Anna, Megyeri - Stand - Károly, Mátray Rothkrepf Gábor, Toldy - Schedel - Ferenc, stb.

Mіндеzt természetesen e rövid hozzászólásban pusztán egy igen jelentős probléma exponálása céljából vetem fel, korántsem azzal az igénnyel, hogy a kérdést megnyugtatóan eldöntsem. A probléma teljes és alapos vizsgálata ugyanis messze túlterjed a színháztörténetes studiumán és egyre sürgetőbben veti fel az egész művelődéstörténet vonatkozásában az interdiszciplináris kutatások szükségességét.

A városi polgárság, mint közönség és a magyarnyelvű színjátszást patronáló nemesi vármegye kettősége egy teljes évszázadon keresztül nyomja rá a bélyegét a két főváros színházi életére és ez az ellentmondás valójában csak a városi polgárság rohamos magyarosodásával oldódik fel. E feloldódási folyamat lényegében a XIX. század utolsó harmadában zárul, csaknem egyidőben az egyesült főváros megalakulásával. Ez az az időpont ugyanis, amikor már a budapesti polgárság olymértékben magyarosodott, hogy lényegében már a magyar színház nézőterét is a polgári közönség töltheti meg.

A magyar nyelvű színjátszásra épülő polgári színházi struktúra kialakulásának kezdete szinte pontosan egybeesik az egyesülés időpontjával. Néhány hosszabb-rövidebb életű kísérlet után az 1875-ben megnyíló Népszínház törli meg véglegesen az egy évszázadon keresztül fungáló kétszínház-as struktúrát, s indítja el azt a folyamatot, amelynek eredményeképpen kialakul Budapest világvárosi szerkezetű és színvonalu színházi hálózata.

A folyamat első lépései látszólag a műfaji osztódás irányába történnek, hiszen a Népszínház megalakulása után az önálló Operaház megalakulása a következő lépés. Igen ám, de korábban, a század közepéig, még két olyan színház létezik Pesten, amely mindhárom alapvető műfajt műveli, az egyik német, a másik pedig magyar nyelven. Amikor viszont már a különböző műfajok egy-egy önálló intézmény keretében kapnak otthont, addigra már mindhárom intézmény magyar nyelvű és az Operaház megnyitása után már csak egészen rövid ideig működik rangos német színház Budapesten s az is már csak kizárólag prózai műsorral.

Amikor pedig a millenium táján megindul a kifejezetten tőkés jellegű színházak rohamos elszaporodása, akkor ezek már mind magyarnyelvű színházak, amelyek nézőterén, legalább is a zártszékeken, az állóhelyeken és a karzatokon már egy iparosodó nagyváros proletárreégei is helyet foglalnak.

Mіндеzt, így dióhéjban csupán azért vettem fel ezen az ünnepi konferencián, hogy felhívjam a figyelmet arra a már nagyon nehezen elodázható feladatra, hogy a budapesti színjátszás történetét egyszer végre már szélesebb társadalomtörténeti alapokon kellene megvizsgálni, mint a fővárosi társadalmi szerkezet alakulásának részét, annak egyik jellemző tükrözőjét, hiszen a budapesti színházak nézőterét megtöltő közönség mindig az adott korszakban érvényes társadalmi szerkezetet tükrözte.

A szélesebb spektrumu művelődéstörténeti kutatások nagymértékben segíthetnék a színháztörténeti kutatásokat, ugyanakkor viszont a mindenkori színművészet mindenkori "fogyasztóira" jobban tekintettel lévő színháztörténet is sokban előre lendíthetné a művelődéstörténeti kutatásokat.

Talán egyszer, kevésbé ünnepi alkalommal, mód lesz arra is, hogy a különböző művészetek fővárosi történetének kutatói eszmét cserélhessenek a budapesti művelődéstörténet kutatóival s közösen kialakított elvek és módszerek alapján, egymás munkáját kiegészítve deríthessék fel Budapest kulturális fejlődésének ma még sok tekintetben feltáratlan területeit is.

SEENGER Ervin:

Vörös Károly előadására részben időhiány, másrészt a bőség zavara miatt csak villanásszerűen reflektálok. Az intézményes kulturával kapcsolatos várostörténeti esemény

például 1867-ből a Fővárosi Múzeum létesítése. Ez - mint ismeretes - Enea Lanfranconi metszetgyűjteményének pestbudai részlegén alapul, így elsődleges város és helytörténeti jelentőségű. Persze ezek a metszetábrázolások önmagukban még nem kizárólagosan forrásértékűek, ki kell egészülniök ásatási eredményekkel, egyéb kutatásokkal, oklevelek adataival stb. Csak egy konkrét példát: Michael Wenig 1686. évi, a visszafoglalást ábrázoló metszete összevetve a jelenkori feltárásokkal tette lehetővé a Vár déli erőrendszerének, ezen belül a Buzogány toronynak, a kaputoronynak, Rondellának hiteles helyreállítását. Másik példa a Fontana-rajz Nesselthaler-metszete, amelyen a mai Hess András térnek megfelelő helyén hatalmas fát látunk, igazolva a helynek Zum grünen Baum akkori nevét, amit a jelenlévő Lócsy Erzsébet a Hess András térről írva is igazolhat.

1894-ben pedig az aquincumi múzeum nyílt meg, ahová az addig az esztergomi vasutvonaltól északra fekvő Frindt-kocsmában tárolt régészeti leleteket szállították. Mellesleg ez volt az a kocsmá, amelyet Tóth Árpád egyik hangulatos verse is megörökített.

A Tanácsköztársaság néhányhónapos fennállása nem adott időt és lehetőséget arra, hogy például színházi téren jelentős eredményeket mutathasson fel annál kevésbé, mert a szezonzárás júniusra esett. Meg kell azonban említenünk a Tanácsköztársaság idején megjelent plakátokat. Merem állítani, hogy azóta sem születtek olyan jó plakátok, mint Pór Bertalané vagy Vértesé.

A főváros egyesítésének ötvenedik évfordulója 1923-ban adott alkalmat Kodály Zoltán Psalmus Hungaricusának, Bartók Béla Táncszvitjének és Dohnányi Ernő ünnepi nyitányának megkomponálásához. Budának a töröktől visszafoglalásának 250. évfordulójára pedig Kodály Budavári Te Deum-át írta meg.

Szólnunk kell továbbá az 1942-43-ban rendezett vigadói előadásokról, amelyeken vasárnap délutánonként azok a művészek szerepeltek, akik már származásuk vagy politikai magatartásuk miatt - enyhén szólva - nem voltak kívánatosak a színházaknál. Gábor Miklós, Gobbi Hilda, Major Tamás fellépéseit később betiltották. Nem kell külön hangsúlyozni, hogy a Vigadó zsumfolva volt, a jegyeket pedig a főváros adta.

1944-ben - csak egy pillanatra célozva az Operaházra - bekövetkezett a mélypont, amikor az Igazgatói székben a Szálasi-induló komponistája ült, egy Varázsfuvola előadáson pedig Sárdy volt Temino, az Éj királynője pedig Raffay Erzsébet. Nem sokkal ezután, a főváros ostroma idején azonban Kodály Zoltán az Opera óvóhelyén már Orgonamiséjén dolgozott.

VÖRÖS Károly válasza a hozzászólásokra:

Legyen szabad az elhangzott megjegyzésekre csak röviden válaszolnom. Mint ez előrelátható volt, a vita során nem kis hangsúllyal vetődött fel a kultúra két típusának megjelölésére használt terminológiának (intézményes kultúra - spontán kultúra) problematikája: az a kérdés, hogy e fogalmak vajon pontosan fejezik-e ki azt, amit velük kifejezni szeretnénk. Végighallgatva az e tárgyban kelt megjegyzéseket, magam is hajlok arra a véleményre, hogy a továbbiakban tanulságosabb és hasznosabb lesz, ha visszamegyünk azokhoz a fogalmakhoz (elitkultúra és tömegkultúra), amelyeket mint szinonimákat előadásomban magam is említettem. Ami miatt azonban mégis nem szívesen használtam ezeket a kifejezéseket, és ami miatt alkalmazásukkal kapcsolatban azért továbbra is vannak bizonyos aggályaim, az az, hogy ezek a terminusok egyszersmind már értékelnek is. Mégpedig, véleményem szerint, olyan éles formában értékelnek, amilyen éles formának a jogosultságát éppen előadásom igyekezett - legalábbis bizonyos vonatkozásban - cáfolni. Amennyiben tehát e fogalmaknak az esztétikai értékelés szféráján kívül valamilyen szociológiai tartalmat is tudunk adni, és a különbséget ilyen értelemben tudjuk érzékeltetni, akkor, úgy gondolom, ennek a használatának valóban kevesebb tévedést és félreértést fog okozni.

Bárhogyan nevezzük is, mindig hangsúlyozni kell a két kultúra közötti állandó és tulajdonképpen ebben a korszakban már nagyon is eleven és egyre elevenebbé váló kölcsönhatásokat. Ennek háttérbe szorítását a hozzászólók - különösen Falvy barátom - joggal kifogásolták. Mentségemül csak azt legyen szabad felhoznom, hogy a kölcsönhatások kérdése előadásomnak éppen abban (s éppen a zenével foglalkozó) részében volt bőven kifejtve, amit a felolvasásból az idő rövidsége miatt kihagyni kényszerültem. Tehát ott, ahol magának ennek az intézményes kultúrának fogalmával, problémáival és ezek konkrét megjelenésével